

Piret Joalaid: „Seadus kaitseb automaatselt kõiki teoseid, ka neid, mille autorit pole märgitud.“

Austame autorite õigusi

Piret Joalaid

Ristiku põhikooli eesti keele ja kirjanduse vanemõpetaja,
Tiigrihüppe SA koolitaja

Ka õppematerjalide loomisel ei saa minna mööda autoriõigustest.

Üha areneval internetiajastul tõuseb järjest enam päevakorda autorikaitse. Ühelt poolt eksitakse oma materjale avaldades sageli autoriõiguste vastu, sest need sisaldavad tekste või illustratsioone, mille avaldamiseks pole luba. Teisalt oleks hea anda teistele litsents omaenda materjalide kasutamiseks.

Autoriõigused on sätestatud seadustes, rahvusvahelistes lepingutes ja Euroopa Liidu dokumentides. Eestis kehtib autoriõiguse seadus 1992. aastast ning 1994. aastal liitus Eesti taas Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooniga. Autoriõigus kaitseb kirjandus-, kunsti- ja teadusteoseid, seega ka õppematerjale, veebilehekülgi ja arvutiprogramme.

Autoriõigusi on kahesuguseid: isiklikud ja varalised. Isiklikud ehk moraalsed õigused on näiteks õigus teose puutumatusse (võib ise teost muuta või lubada teistel seda teha), õigus teost avalikustada ja avaldatud teost täiendada. Varalised õigused kehtivad teose reprodutseerimisele, levitamisele, avalikule esitusele, tõlkimisele, kohandamisele jms ning neid saab loovutada. Teistele võib anda litsentsi nende kasutamiseks.

Autoriõigus tekib koos teose loomisega ning kehtib kogu autori eluaja ja veel 70 aastat pärast tema surma. Seadus kaitseb automaatselt kõiki teoseid, ka neid, mille autorit pole märgitud. Enamikus riikides, sealhulgas Eestis, ei ole vaja panna teosele märget „kõik õigused kaitstud“.

Teoste vaba kasutamine

Autoriõiguse seaduse § 19 järgi on õiguspäraselt avaldatud teost lubatud tsiteerida ja refereerida motiveeritud mahu, kui järgitakse teose kui terviku mõtte õige edasiandmise kohustust. Õiguspäraselt avaldatud teost on lubatud kasutada illustreeriva materjalina õppe-eesmärkidel motiveeritud mahu ja juhul kui selline kasutamine ei taotle äri-eesmärke.

Eesti autoriõiguse seaduses ei ole motiveeritud mahu mõistet defineeritud. Ameerika Ühendriikides on teoste kasutamine hariduslikel eesmärkidel lubatud 10% ulatuses, seejuures teksti mitte üle tuhande sõna, videot mitte üle kolme minuti, muusikat ja muusikavideoid mitte üle 30 sekundi ning pilte ühest kogumikust 10% või kuni viis pilti

ühelt autorilt (<http://www.utsystem.edu/OGC/IntellectualProperty/ccmcguid.htm>).

Teose tsiteerimisel, illustreeriva materjalina kasutamisel või reprodutseerimisel tuleb ära märkida autori nimi, teose pealkiri ja avaldamise allikas.

Autoriõiguste liigid

Autoriõigused jagunevad järgmiselt:

- avatud sisulitsentsid, sealhulgas Creative Commons ja GNU avatud litsents,
- avalik omand (*public domain* ehk igasuguste piirangute ta materjalid – PD),
- „kõik õigused kaitstud” (*copyright*).

Avatud sisulitsents on luba, millega autor annab teose kasutajale õiguse seda näiteks kohandada, kopeerida või levitada, aga millega ta võib ka keelata ärilise kasutuse. Tuntuimad avatud sisulitsentsid on Creative Commonsi litsentsid, mida on vaja teada õpetajatel, sestap nendest siin pikemalt.

2001. aastal lõi Ameerika professor ja õigusteadlane Lawrence Lessig mittetulundusliku organisatsiooni Creative Commons („loovad kodanikud” – CC), et kasvatada ühiskonda, kus inimesed võivad tunda end vabalt ning kasutada peale ideede ka sõnu, pilte ja muusikat ilma luba küsimata, sest luba on antud kõigile.

Creative Commonsi piirangud

CC litsentsid moodustuvad nelja piirangu kombinatsioonidest. Piirangud on järgmised.

- 1. Viitamiskohustus (*Attribution*). Autor lubab teistel oma teost kopeerida ja levitada, kui nad viitavad teosele nii, nagu autor on määranud.
- 2. Jaga samadel tingimustel (*Share Alike*). Autor lubab oma teost muuta ja luua tuletatud teoseid, kuid neid tuleb levitada sama, lähedase või ühilduva litsentsi alusel.
- 3. Täpne koopia ehk tööd ei tohi muuta (*No Derivative Works*). Autor lubab teistel oma teost kopeerida, levitada, näidata ning esitada täpselt originaalkujul, seda ei tohi muuta ega kasutada uue teose loomisel.
- 4. Ärillisel eesmärgil kasutamise keeld (*Noncommercial*). Autor lubab teistel oma teost kopeerida, levitada, näidata ning esitada, kuid mitte kasutada ärilistel eesmärkidel litsentsiandja nõusolekuta.

Creative Commons on niisiis õigupoolest kuuest erisuguste piirangutega litsentsist koosnev litsentsiperekond:

- (BY) Viitamiskohustus
- (BY-SA) Peab viitama ja jagama samadel tingimustel
- (BY-ND) Peab viitama, ei tohi muuta
- (BY-ND) Peab viitama, ei tohi olla ärilisi eesmärke
- (BY-NC-SA) Peab viitama ja jagama samadel tingimustel, ei tohi olla ärilisi eesmärke
- (BY-NC-SA) Peab viitama, ei tohi muuta, ei tohi olla ärilisi eesmärke

Peale Creative Commonsi litsentside on veel hulk avatud sisulitsentse, neist tuntuim on GNU vaba dokumentatsiooni litsents (GNU FDL). Selle alusel avaldatud teoseid võib kopeerida, muuta ja levitada, aga vaid sama litsentsi alusel. Üldjuhul ei saa eri litsentsidega materjale omavahel kokku panna ega nende põhjal uut materjali luua.

Miks määrata autoriõigust

Õpetajal tekib sageli olukordi, kus ta tahaks oma õppematerjalis kasutada internetist leitud pilti, joonist vms. Kui selle juures pole vaba kasutust lubavat märki või litsentsi, on see automaatselt kaitstud autoriõigusega. Järelikult võib seda kasutada ainult hariduseesmärkidel motiveeritud mahus ning teksti ei tohi autori loata ka tõlkida. Samuti ei tohi niisugust materjali avaldada internetis, sest see pole enam harival eesmärgil kasutamine.

Niisiis, kui õpetaja leiab internetist autoriõigusega kaitsitud õppematerjali, mida ta tahaks endale sobivaks kohandada, tuleks tal paluda teose varaliste õiguste omanikult nõusolekut. Nõusoleku saamine võib aga võtta väga kaua aega või ei saada seda üldse.

Kui materjalid on internetis saadaval avatud sisulitsentsiga, on sellel mitu eelist. Kõik kasutajad saavad neid arendada ja parendada, õpilastel on võimalik neid igal ajal vaadata, veebi pandud materjalide järgi hinnatakse nende autorit ja autor saab viidata oma töödele. Tähtis on seegi, et nii ei pea ise kõike (pilti, joonist vm) tegema, vaid saab kasutada ja muuta teiste omi ning juba olemasolevatest asjadest uusi kokku panna – kokkuvõttes säästa aega.

Ometi ei ole oma tööde kasutada lubamine veel laialt levinud. Küll kardetakse, et teised hakkavad neid kasuta-

ma, küll seda, et materjal on avaldamiseks liiga toores. Sellest ei tohiks siiski probleemi teha, sest litsentsi järgi peavad teised kasutajad autorile viitama. Netimaterjal ei asenda aga niikuinii õpetajat. Ja kui materjal ongi toores, aitavad teised seda täiendada ja parandada.

Parim litsents, mille alusel oma teoseid avaldada, on CC-BY-SA (*Attribution Share Alike* ehk viita autorile ja jaga samadel tingimustel), aga hea on ka CC-BY-NC-SA (*Attribution Noncommercial Share Alike* ehk viita autorile, äri ei tohi teha ja jaga samadel tingimustel).

Tihti arvatakse, et äri- ja kasutamist piirav litsents kaitseb õigusi paremini. Tegelikult võib see piirang vahel takistada teose kasutamist. Niisugune olukord tekib näiteks siis, kui äriettevõtte tahab välja anda kellegi veebist leitud materjali. Kui sellel on *Share Alike* piirang, peaks ettevõtte avaldama selle samal alusel, ent see ei oleks tema ärihuvidega kooskõlas. Avaldamiseks tuleb autorilt luba küsida ja nii saab autor oma materjali ettevõttele maha müüa, lubades tal seda avaldada äri- ja kasutamist keelava *Attribution Noncommercial Share Alike* litsentsi või tavalise autoriõiguse alusel. Samamoodi ei saa näiteks koolitusfirma BY-NC-SA litsentsiga materjale oma vajaduste järgi kohandada ega õppijatele jagada. Niisiis oleks see piirang mõnes olukorras mõistlik, mõnes mitte (nt õpetajate koolitus).

Kuidas litsentsi lisada

Autor, õppematerjali puhul õpetaja, määrab oma teosele Creative Commons'i litsentsi ise. Ta saab litsentsiga määrata, kas peab autorile viitama, kas materjali tuleb edastada muutmata kujul, kas tohib kasutada äri eesmärkidel ning kas uut, vana põhjal tehtud teost peab edasi jagama samadel tingimustel.

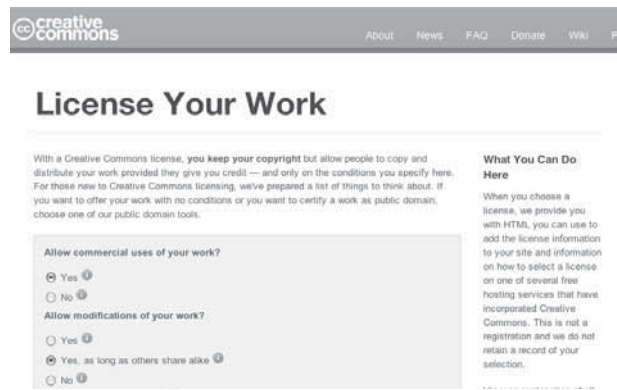
Enne CC litsentsi lisamist peab autor täpselt teadma, millist osa ta soovib kaitsta, kas kogu teost või üksikuid osi. Õppematerjalide puhul oleks parem panna litsents igale materjalile.

CC litsentsiga saab kaitsta audio- ja videomaterjale, pilte ja graafikat, tekstidokumente, hariduslikke dokumente jms (e-kursused, õppekavad vmt).

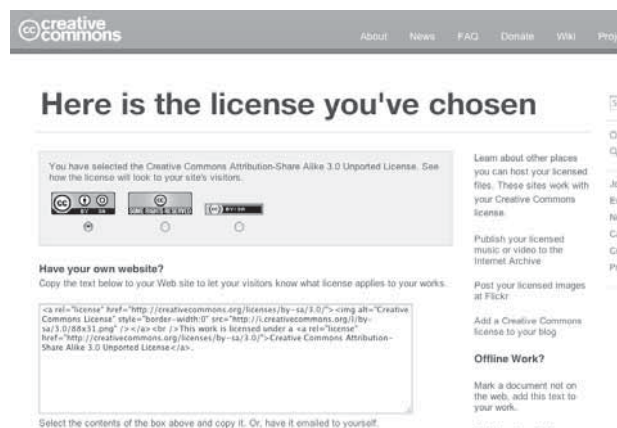
Sobiva litsentsi saab valida Creative Commons'i koduleheküljelt <http://creativecommons.org/choose/>. Seal tuleb teha mõned otsused (joonis 1).

- Kas lubate oma teost kasutada äri- ja kasutamist eesmärkidel?
 - a) Jah. b) Ei.
- Kas lubate oma teost muuta?
 - a) Jah. b) Jah, kui uut teost jagatakse sama litsentsi alusel. c) Ei.
- Jurisdiktsioon (Eestit ei ole veel nimekirjas).

Veel võib valida teose liiki (audio, video, pilt, tekst, interaktiivne, muu) ning sisestada täpsustavat infot (teose nimi, autori nimi jne).

Joonis 1. Creative Commons'i kodulehekülg.

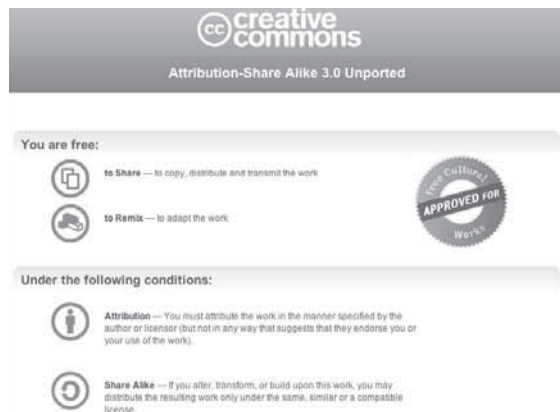

Joonis 2. Veebipõhiselt genereeritud litsentsi ikoonid ja kood.

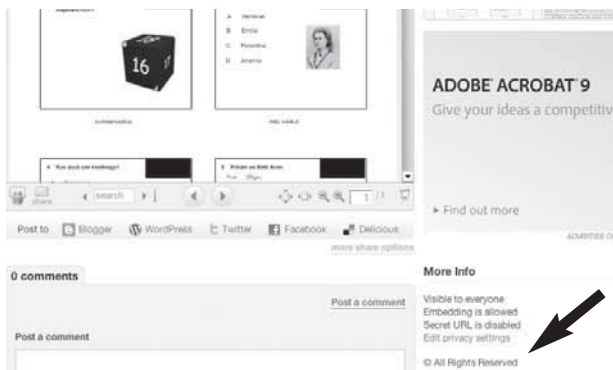

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported License.

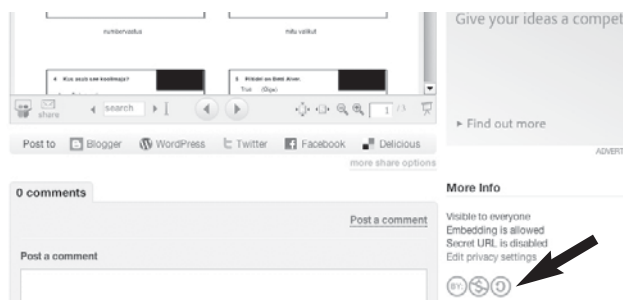
Joonis 3. CC ikoon.

Joonis 4. Lingile vajutades avanenud teave litsentsi tingimuste kohta.

Joonis 5. Esitus enne CC litsentsi lisamist.

Joonis 6. Seesama materjal pärast CC litsentsi lisamist – võib kasutada mittekommertsiaalsetel eesmärkidel.

Joonis 7. Vikipeedia.

CC litsents genereeritakse veebipõhiselt (joonis 2 lk 19).

Nii saadud litsentsi kood tuleb vistutada (virtuaalselt istutada) veebimaterjali. Siin on näiteks CC-BY-SA link:

```
<a rel="license" href="http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/"></a><br />This work is licensed under a <a rel="license" href="http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/">Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported License</a>.
```

Kui see link veebimaterjali panna, ilmub CC ikoon (joonis 3 lk 19) ja selle juurde link.

Lingile vajutades saab litsentsi tingimuste kohta rohkem teavet (joonis 4 lk 19).

Esitluse või muudesse dokumentidesse panemiseks saab litsentsi ikooni alla laadida aadressilt <http://creativecommons.org/about/downloads>.

Creative Commons alusel avaldatud materjali tunneb niisiis ära ikoonide järgi, mis näitavad litsentsitingimusi, või märgistuse järgi, mida otsimootorid oskavad ära tunda. CC litsents on ülemaailmne. Kui materjalil ei ole viidet litsentsile, tuleb eeldada, et kõik õigused on kaitstud autoriõiguse seaduses sätestatud korras (joonis 5 ja 6).

Kust leida avatud sisulitsentsiga materjale

Kõige rohkem leiab avatud sisulitsentsiga materjale Wikipediast (<http://en.wikipedia.org>), kus on praegu üle 3 miljoni ingliskeelse artikli, ning eestikeelsest Vikipeediast (<http://et.wikipedia.org>, joonis 7), kus on üle 66 000 artikli. Nende hulk suureneb lausa tundidega, sest neid võivad muuta ja täiendada kõik internetikasutajad. Kuni 2009. aasta 15. juunini olid kõik Wikipedia artiklid avaldatud GNU vaba dokumentatsiooni litsentsiga, pärast seda kasutab Wikipedia CC BY-SA litsentsi.

Wikipediast saab palju ka vabalt kasutatavaid illustatsioone. Wikimedia Commonsis (<http://commons.wikimedia.org>, joonis 8) on praegu ligi 5 miljonit pilti, heli- ja videoklippi, mida võivad samuti kõik muuta ja täiendada. Wikimedia Commons sisaldab nii Creative Commons kui ka GNU vaba dokumentatsiooni litsentsiga meediafaile, seetõttu tuleb nende kasutamisel jälgida, et litsentsid sobiksid kokku. Seda on hea teada, kui avaldada oma õppematerjale mõne Creative Commons litsentsi alusel.

Creative Commons litsentsiga fotosid leidub veel fotoportaalil Flickr. Et seelses keskkonnas võivad kasutajad ise valida, kas ja millise Creative Commons litsentsi nad oma fotole panevad, tuleks avatud litsentsiga fotosid otsida aadressilt <http://www.flickr.com/creativecommons/> (joonis 9). Flickris on praegu üle 117 miljoni avatud litsentsiga foto.

Paljud õpetajad teavad veebipõhist keskkonda LeMill (<http://lemill.net>, joonis 10), kus saab õppematerjale otsida, luua ja jagada. LeMill on ligi 7000 õpetajast ja teistest õpisisutootjatest koosnev kogukond. Praegu on LeMilli keskkonnas üle 5000 taaskasutatava õppematerjali, ligi 2000 meetodite kirjeldust ja umbes 700 vahendite kirjeldust. LeMilli kasutajad võivad kõiki õppematerjale muuta ja täiendada.

LeMilli õppematerjalide tekstid kannavad Creative Commons *Attribution Share Alike* litsentsi ja nendega võib kokku panna nelja tüüpi meediafaile (sest neid ei muudeta LeMillis):

- Creative Commons *Attribution* litsentsiga,

- Creative Commons *Attribution Share Alike* litsentsiga,
- GNU vaba dokumentatsiooni litsentsiga (GNU *Free Documentation License*) ning
- avalikus kasutuses olevaid materjale (*Public Domain*).

Veel mõningaid linke

Pildid

Public Domain Clip Art <http://www.pdclipart.org/>
 Public Domain Pictures <http://www.publicdomainpictures.net/>
 Public Domain Photos <http://www.public-domain-photos.com/>
 Free Photo <http://www.freefoto.com/index.jsp>
 Free Photo bank <http://www.freephotobank.org/main.php>
 Pics4Learning (pildid õppimiseks) <http://www.pics4learning.com/>
 Open Clip Art Library <http://openclipart.org/media/tags/car?offset=40>
 DK Clip Art <http://www.dorlingkindersley-uk.co.uk/static/cs/uk/11/clipart/home.html>

Video

<http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Video>
http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Source_Filmmaking

Muusika

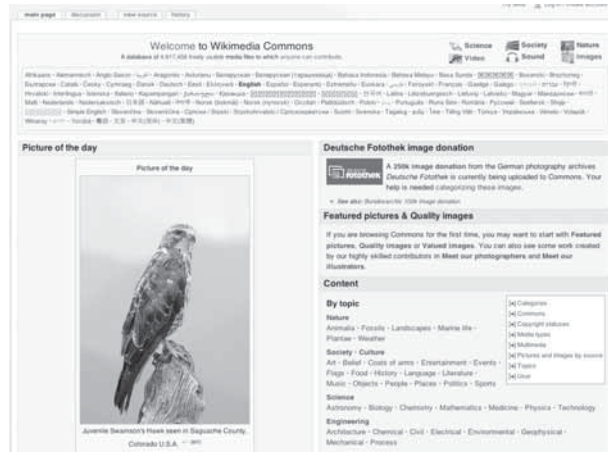
http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Music_sound
 Free Music Archive <http://freemusicarchive.org/>
 The Freesound Project <http://www.freesound.org/index.php>
 CCMixer <http://ccmixter.org/>

Ikoonid

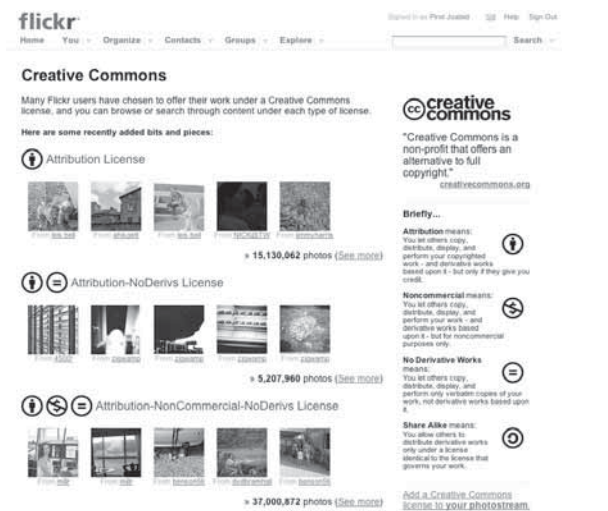
http://commons.wikimedia.org/wiki/Crystal_Clear
<http://www.axialis.com/free/icons/>

Kirjandus

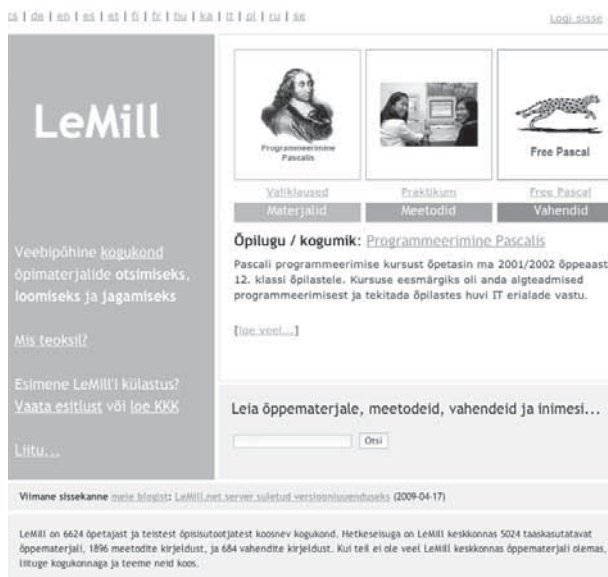
Creative Commons Licenses.
<http://www.creativecommons.org/> (18.08.2009)
History of Creative Commons.
<http://wiki.creativecommons.org/History> (15.08.2009)
Põldoja, H. Avatud sisulitsentsid. <http://lemill.net/content/webpages/avatud-sisulitsentsid> (17.08.2009)
Põldoja, H. Avatud õppematerjalid.
<http://lemill.net/content/webpages/avatud-oppematerjalid> (17.08.2009)
Põldoja, H. Avatud õppematerjalide ja sisu kogud.
<http://lemill.net/content/webpages/avatud-oppematerjalide-ja-sisu-kogud> (18.08.2009)
Põldoja, H. Õppematerjalid ja autoriõigus. <http://lemill.net/content/webpages/oppematerjalid-ja-autorioigus-2> (17.08.2009)
Põldsäär, E. (2009) Creative Commons ja selle võimalus Eestis. Magistritöö. Tallinn, Tallinna Ülikool, riigiteaduste instituut.
Vaba tarkvara õiguslik taust:
http://wiki.kakupesa.net/index.php/Vaba_tarkvara_õiguslik_tau
 (15.08.2009)

Joonis 8. Wikimedia Commons.

Joonis 9. Flickr.

Joonis 10. LeMill.